

УДК 338.24:316.4

Н.В. Коленда, к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ

У статті дано визначення механізму забезпечення соціальної безпеки населення. Визначено основні його елементи та дано їх характеристику.

Ключові слова: соціальна безпека, механізм, критерій, важіль, інструмент.

N.Kolenda

ESSENCE OF MECHANISM OF PROVIDING OF SOCIAL SAFETY OF POPULATION

In the article is given determination of mechanism of providing of social safety of population. Certainly his basic elements and their description is given.

Keywords: social safety, mechanism, criterion, lever, instrument.

Н.В. Коленда

СУЩНОСТЬ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

В статье дано определение механизма обеспечения социальной безопасности населения. Определены основные его элементы и дана их характеристика.

Ключевые слова: социальная безопасность, механизм, критерий, рычаг, инструмент.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Прагнення до реалізації ефективного управління соціальними процесами в Україні та забезпечення соціальної безпеки обумовлюють здійснення послідовної, чітко структурованої діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування стосовно соціального управління та визначають високу потребу розробки та практичного впровадження механізму забезпечення соціальної безпеки, який надав би логічне та цілісне уявлення про кожний елемент системи управління, комплекс форм, методів та засобів впливу на соціально-

економічні процеси з метою їхнього регулювання та забезпечення соціальної безпеки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане вирішення проблеми. Актуальність та гострота вирішення соціальних проблем обумовили активізацію досліджень цієї спрямованості. Над проблемами забезпечення соціальної безпеки працювали вітчизняні фахівці О. Амоша, Г. Башнянин, О. Білорус, Д. Богиня, Л. Богуш, О. Бугуцький, Т. Васильців, О. Власюк, О. Волощук, В. Геєц, З. Герасимчук, В. Гошовська, І. Гнибіденко, О. Давидюк, Б. Данилишин, М. Долішній, Л. Ільчук, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Новікова, Г. Онікієнко, Г. Пастернак-Таранущенко, О. Позняк, Ю. Порохнявий, У. Садова, Л. Семів, В. Скуратівський, Л. Шевчук та ін.

Серед фахівців країн СНД найбільш відомими є праці З. Біктімової, А. Прохожева, В. Серебряннікова, Г. Сілласте, А. Хлопева. Проте теоретико-методичні підходи до розробки та функціонування самого механізму забезпечення соціальної безпеки залишаються недостатньо розробленими, вимоги національної безпеки при формуванні й реалізації державної та регіональної соціальної політики враховуються обмежено.

Цілі статті. Такий стан, спричинений відсутністю єдиного механізму вирішення цих проблем, обумовив необхідність та актуальність проведення наукових пошуків цієї спрямованості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Механізм забезпечення соціальної безпеки повинен забезпечити ефективну діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування стосовно соціального управління. У загальному розумінні поняття «механізм» означає «систему, що визначає порядок певного виду діяльності» та характеризує «послідовність станів і процесів, які складають будь-яку дію» [1, с. 354].

О. Снігова розглядає механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою, під яким розуміє цілісну систему послідовних етапів, взаємопов'язаних і взаємодіючих структурних елементів, що визначає порядок, особливості, методи та інструменти цілеспрямованого впливу органів державної влади та місцевого самоврядування (суб'єктів управління) на соціально-економічні процеси на державному та регіональному рівні (об'єкти

управління) з метою перешкодження виникненню, послаблення або подолання загроз соціальній безпеці [2].

На нашу думку, механізм забезпечення соціальної безпеки – це цілісна система, функціонування якої направлене на перешкодження виникненню, послаблення або подолання загроз соціальній безпеці та підвищення її рівня шляхом впливу органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та самих громадян на соціальні процеси в суспільстві, що пов’язано з використанням ряду методів, заходів, інструментів і важелів з урахуванням загальноприйнятих принципів і критеріїв (рис. 1).

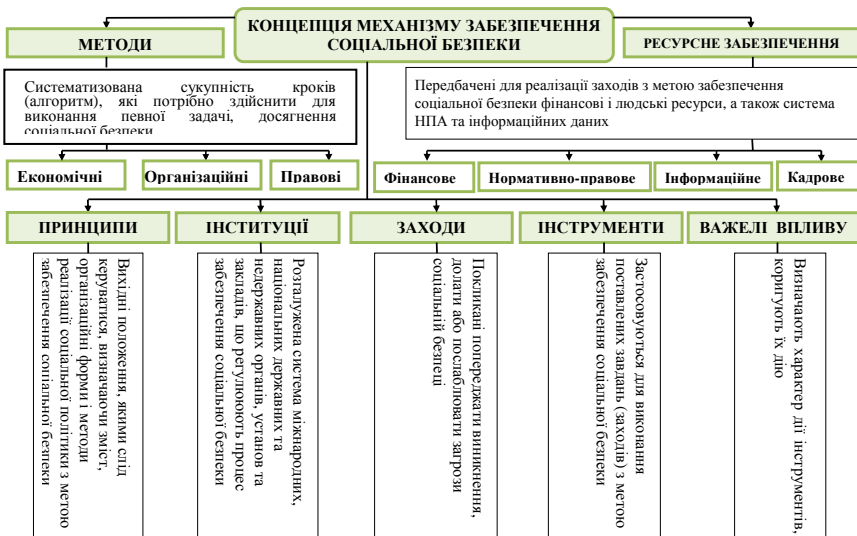

Рис. 1. Концепція механізму забезпечення соціальної безпеки

Державне управління у сфері забезпечення соціальної безпеки здійснюють Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також спеціально уповноважені на те державні органи, які забезпечують проведення в життя державної політики у сфері надання соціальної допомоги населенню та інші державні органи відповідно до законодавства України. На Кабінет Міністрів

Україні покладається обов'язок забезпечення проведення політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту населення (п. 3 ст. 116 Конституції України).

Систему спеціально уповноважених органів, що мають компетенцію щодо забезпечення соціальної безпеки, утворює Міністерство праці та соціальної політики України, функції якого визначені Положенням про Міністерство праці та соціальної політики України, затвердженого Указом Президента України від 30 серпня 2000 р. (№ 1035 / 2000). Міністерство праці є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основними завданнями Міністерства праці та соціальної політики України є участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у визначених сферах; забезпечення через систему підпорядкованих йому органів реалізації права громадян на соціальний захист шляхом своєчасного та адресного надання соціальної підтримки, у тому числі державної допомоги малозабезпеченим громадянам, у разі втрати роботи, працездатності, досягнення пенсійного віку. Міністерство праці та соціальної політики України забезпечує здійснення моніторингу у сфері праці, зайнятості, соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення та соціального обслуговування; здійснює державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування та за додержанням вимог законодавства стосовно призначення і виплати пенсій у солідарній системі; бере участь у розробленні державних соціальних стандартів і нормативів тощо.

Органи місцевого самоврядування мають достатньо повноважень щодо забезпечення соціальної безпеки: встановлення за рахунок власних коштів благодійних надходжень; додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення; вирішення відповідно до законодавства питань про надання допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих військовослужбовців, багатодітним сім'ям, інвалідам з дитинства у будівництві індивідуальних жилих будинків, проведенні капітального ремонту, відведення земельних ділянок; організація малозабезпеченим громадянам похилого віку та інвалідам побутового обслуговування, безоплатного харчування;

вирішення питань про надання за рахунок коштів місцевих бюджетів ритуальних послуг у зв'язку з похованням самотніх громадян, ветеранів війни та праці, малозабезпечених громадян. Крім власних повноважень місцеві Ради депутатів та їхні виконавчі органи здійснюють низку повноважень у сфері соціального захисту, делегованих їм державою (ст. 34 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”).

Значну роль у системі забезпечення соціальної безпеки відіграють соціальні фонди (це позабюджетні самостійні фінансові установи, некомерційні самоврядні організації). Грошові надходження фондів не перебувають у державній власності, не входять до складу державного та місцевих бюджетів і вилученню не підлягають, але держава відіграє велику роль у контролі за використанням цих коштів. Кошти фондів використовуються виключно у цільовому порядку, заборонено їх використання для комерційної діяльності. До страхових соціальних фондів належать: Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві. До державних нестрахових фондів належить Пенсійний фонд України. Бюджет Пенсійного фонду України затверджує Кабінет Міністрів України. Нестраховими державними фондами в Україні були визнані: Фонд соціального захисту інвалідів, Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення. Законодавчо встановлюється і порядок функціонування недержавних пенсійних фондів. Контроль та нагляд за їх діяльністю здійснюється державними органами системи соціального забезпечення.

Механізм забезпечення соціальної безпеки повинен ґрунтуватися на таких принципах:

- принцип рівноправності: забезпечення рівних можливостей усім громадянам в реалізації права на соціальну безпеку;
- принцип системності: усі складові механізму забезпечення соціальної безпеки діють як єдина система;

- принцип взаємозв'язку: процес забезпечення соціальної безпеки має бути пов'язаний з іншими напрямками політики держави (економічною, екологічною);

- принцип оптимального поєднання централізації і децентралізації: передбачає раціональне делегування повноважень **при регулюванні** процесів забезпечення соціальної безпеки;

- принцип програмності: передбачає розробку загальнодержавної цільової програми забезпечення соціальної безпеки;

- принцип міжнародної координації: полягає у співробітництві державної системи органів з міжнародними інституціями з метою забезпечення соціальної безпеки та глобальному рівні;

- принцип комплексності: передбачає застосування комплексного підходу під час реалізації державної соціальної політики щодо забезпечення соціальної безпеки;

- принцип простоти і ясності: завдання, які передбачаються у програмах забезпечення соціальної безпеки повинні бути коректно сформульовані і бути зрозумілими користувачам програми;

- принцип поєднання науки та практики: полягає в тому, що організації, які реалізують політику забезпечення соціальної безпеки повинні враховувати здобутки наукових установ щодо регулювання процесів у соціальній сфері.

Наступним елементом у запропонованому механізмі є критерії – ознаки, що відбивають сутність соціальної безпеки з огляду на ефективність державного та регіонального управління. Критеріями досягнення соціальної безпеки є: реалізація конституційних соціальних гарантій; захищеність соціальних прав і свобод громадян на всій території країни; забезпечення стандартів гідного життя на всій території України та задоволення базових соціальних потреб населення незалежно від місця проживання; збалансований соціально-економічний розвиток регіонів країни; відсутність надмірних міжрегіональних диспропорцій у соціальному розвитку держави, зниження кількості регіонів з відставанням соціально-економічного розвитку від середнього по

Україні рівня; низький рівень соціальної напруженості в суспільстві; відсутність соціально-політичного протистояння окремих регіонів України; довіра населення до загальнодержавних і регіональних органів влади та місцевого самоврядування.

Практична реалізація принципів та функцій управління процесами забезпечення соціальної безпеки потребує та передбачає застосування певних методів, засобів та інструментів управління, за допомогою яких суб'єкти управління спроможні здійснити ефективний управлінський вплив, спрямований на досягнення мети.

Методи – способи впливу суб'єктів управління на об'єкти управління (соціально-економічні процеси, суспільні відносини тощо), основними серед них є: правові, організаційні, економічні та адміністративні, які органічно пов'язані між собою та з організацією реалізації конкретних заходів. Їх поділ є певною мірою умовним. Він служить, головним чином, для орієнтації кожного з виконавців (трьох гілок влади) щодо розробки конкретних заходів, їх виконання і контролю.

Розглянемо це на прикладах. Візьмемо економічно заохочувальний захід, такий як бронювання на підприємствах робочих місць для працездатних громадян у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, у тому числі жінкам, які мають дітей віком до шести років та самотні матері, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів (ст. 5 ЗУ «Про зайнятість населення») [3]. Він буде можливим та ефективним лише за наявності необхідних для цього правових актів, які визначали б перелік підприємств, які повинні бронювати робочі місця, розмір броні, обов'язки і відповідальність тих організацій, які не дотримуються законодавства. Його реалізація відбувається через аналіз економічних можливостей, організацію підготовки та прийняття відповідних адміністративних рішень, а також через здійснення організації контролю за використанням виділених броньованих місць, тобто повинні бути певні органи, які б усім цим займалися.

У даному випадку трієдиними факторами виступають: економічна стимуляція зайнятості окремих категорій громадян, правова можливість її здійснення, адміністративно-організаційні заходи реалізації з кінцевим результатом дії економічного «двигуна». Ті економічні методи механізму забезпечення

соціальної безпеки, які затверджені в певних нормативно-правових, розпорядчих документах стають інструментами досягнення певних поставлених завдань, у свою чергу, документи переходять у когорту нормативно-правового чи інформаційного забезпечення процесу забезпечення соціальної безпеки.

Організаційні методи передбачають створення системи інституцій, які б впроваджували в життя певні заходи. Окрім того організації державні, недержавні мають забезпечуватись підготовленими кадрами, які розуміються у соціальній проблематиці, у особливостях забезпечення соціальної безпеки тощо.

Ще однією складовою механізму є заходи забезпечення соціальної безпеки, зокрема:

- формування та реалізація державної політики забезпечення соціальної безпеки;
- адаптація законодавства України до міжнародних норм у сфері забезпечення соціальної безпеки;
- запровадження експертизи законодавства та проєктів нормативно-правових актів, які стосуються регулювання процесів забезпечення соціальної безпеки;
- створення державно-правових засад застосування законодавства з питань забезпечення соціальної безпеки;
- підтримка громадських ініціатив, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки;
- запровадження концепції забезпечення соціальної безпеки у системі державного управління;
- здійснення контролю за процесом забезпечення соціальної безпеки;
- організація наукових та експертних досліджень з питань забезпечення соціальної безпеки;
- залучення об'єднань громадян та міжнародних громадських організацій до всіх процесів забезпечення соціальної безпеки;
- забезпечення соціального підходу до формування державного бюджету;
- створення умов для підвищення рівня соціальної безпеки;

- запровадження системи ефективного реагування на факти посягання чи зниження рівня соціальної безпеки тощо.

Інструменти – підходи, які використовуються суб'єктами управління для забезпечення соціальної безпеки. Згідно з визначеними методами та заходами при управлінні процесами забезпечення соціальної безпеки потребують застосування наступні інструменти:

- законодавче та нормативно-правове забезпечення в сфері національної безпеки, державного та регіонального соціального управління;

- державне замовлення, договірне стимулювання регіонального розвитку;

- соціальні норми та нормативи, критичні порогові значення соціальних показників;

- обов'язкове соціальне страхування (пенсійне, медичне, тимчасової втрати працездатності, народження, на випадок безробіття, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання);

- добровільне соціальне страхування (пенсійне, медичне, по безробіттю, життя та здоров'я, майна);

- державна соціальна допомога (грошові виплати, допомоги та компенсації вразливим верствам населення);

- державні соціальні гарантії (безплатної медичної допомоги, безплатної освіти, доступного житла, доступних культурних і оздоровчих закладів);

- послуги громадських організацій (спілки споживачів, спілки інвалідів, спілки чорнобильців, спілки благодійних організацій);

- державні дотації, субсидії, податкові пільги;

- забезпечення здатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування в межах, визначених законодавством, самостійно та відповідально вирішувати питання соціально-економічного розвитку, створення ефективних механізмів забезпечення їх активної участі у формуванні та проведенні державної регіональної політики;

- підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень та завдань.

Засіб – дія або система дій, що використовується для виконання певної роботи. Головними засобами забезпечення соціальної безпеки є стратегія та програма соціальної безпеки.

До важелів впливу на процес забезпечення соціальної безпеки варто віднести: санкції за порушення норм чинного законодавства у соціальній сфері (система штрафів, пеня); відшкодування матеріальної та моральної школи, завданої діяннями, які мають негативний вплив на соціальну безпеку; система пільг та податкових знижок тим підприємствам, які підвищують рівень соціальної безпеки своїх працівників; система грантів для організацій незалежно від форм власності, які пропонують проекти для підвищення рівня соціальної безпеки.

Ресурсне забезпечення механізму забезпечення соціальної безпеки включає:

- фінансове забезпечення. Його розміри та джерела формування визначено в бюджеті України і включає видатки соціального спрямування;

- інформаційне забезпечення – сукупність різного роду даних про ситуацію у соціальній сфері (інформація, яка оприлюднюється у ЗМІ, в мережі Інтернет, наукових виданнях, статистична інформація тощо);

- кадрове забезпечення – сукупність підготовленого персоналу, необхідного для роботи в інституціях, які входять до механізму забезпечення соціальної безпеки.

Висновки. Таким чином, урахування в державній та регіональній політиці розроблених пропозицій щодо формування концептуальних основ соціальної безпеки, практичне впровадження механізму забезпечення соціальної безпеки сприятиме підвищенню ефективності управління соціальною безпекою.

1. Ожегов С. И, Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.

2. Снігова О. Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою / Снігова О. Ю. // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С.87-92.

3. Про зайнятість населення: Закон України від 01.03.1991 р. № 803-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР від 02.04.1991. – 1991 р. – № 14.